

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 8 października 2020 r.

Poz. 4808

UCHWAŁA NR XXVII/238/2020 RADY GMINY GRUDZIĄDZ

z dnia 24 września 2020 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz na lata 2020 – 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 i art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713 t.j.) oraz art. 87 ust. 1-4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 t.j. i poz. 782) przyjmuje się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz na lata 2020 - 2024 w brzmieniu jak załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Przyjęcie programu, o którym mowa w § 1 poprzedzone zostało wydaniem pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 14 lutego 2020 roku.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Grudziądz.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko – Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady

Hanna Kołodziej

Załącznik do Uchwały Nr XXVII/238/2020
Rady Gminy Grudziądz
z dnia 24 września 2020 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GRUDZIĄDZ

na lata 2020-2024

Opracowanie:

mgr Beata Zarzycka

TORUŃ 2019 r.

Spis treści

Wstęp

1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE
3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
 - 3.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI
 - 3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU
 - 3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY
4. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY GRUDZIĄDZ
 - 4.1 ZARYS HISTORII GMINY
 - 4.2 UKŁADY RURALISTYCZNE
 - 4.3 ZABYTKI NIERUCHOME
 - 4.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
 - 9.1. DOTACJE
 - 9.2. PROGRAMY OPERACYJNE MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
 - 9.3. ŚRODKI UNIJNE
10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW
11. ANEKSY

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe, zachowane do naszych czasów stanowi świadectwo minionych pokoleń. Dzięki jego ochronie, jak i podejmowanych nieustannie próbach utrzymania go w stanie jak najbardziej niezmiennym dążymy do zachowania naszej tożsamości, a także wartości kulturowych regionu.

Mieszkańcy coraz częściej mają świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków. Utrzymywanie ich w dobrej kondycji jest naszym obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy daje szansę na ich ocalenie od zapomnienia i degradacji. W takich przedsięwzięciach pomagać ma Gminny Program Opieki nad Zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Dokument ten stanowi sposób upowszechniania wiedzy, przez co ma pomagać właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Wszystko to prowadzi do tego, żeby gmina, jako jednostka terytorialna stała się piękna dla mieszkańców i atrakcyjna dla turystów.

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Grudziądz na lata 2020-2024 po pozytywnym zaopiniowaniu przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i właściwym przyjęciu w drodze uchwały Rady Gminy w Grudziądzu wyznaczać ma cel służący jego realizacji. Niniejsze opracowanie zostało sporządzone w oparciu o wytyczne określone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w „*Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*”, a także zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Głównym zagadnieniem, o którym traktuje Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jej obszarze. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań prowadzonych na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Należy niezaprzeczalnie dążyć do osiągnięcia odczuwalnej zmiany w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na obszarze gminy.

1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.), która określa, przez kogo i w jakim celu program powinien zostać opracowany.

- **Art. 87.** ustawy mówi:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Regulacje prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, które winny być zawarte w opracowywaniu programów opieki nad zabytkami zawarte są dotychczas w wielu aktach prawnych:

- **KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DNIA 2 KWIETNIA 1997 R.**

- Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, **strzeże dziedzictwa narodowego** oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju

- Art. 6.

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechnienia i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

- Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

- **USTAWA Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)**

Jest ona głównym aktem prawnym, który reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Opracowując program ochrony nad zabytkami należy się posilkować zawartymi w niej przepisami i definicjami określającymi poszczególne aspekty związane z dziedzictwem.

POJĘCIE ZABYTKU, PRAC I BADAŃ PRZY ZABYTKU, INSTYTUCJI KULTURA:

- Art. 3.

Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

OCHRONA I OPIEKA NAD ZABYTKAMI:**- Art. 4.**

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- Art. 5.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

- Art. 6.

Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 i 1669),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

FORMY I SPOSOBY OCHRONY ZABYTKÓW:

- Art. 7.

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o

zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:

- Art. 8.

1. Rejestr zabytków, zwany dalej „rejestrem”, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków;

2. Rejestr prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków:

- a) nieruchomości;
- b) ruchomych;
- c) archeologicznych.

- Art. 9.

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.

- Art. 10.

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

- Art. 11.

Do rejestru nie wpisuje się zabytku:

- 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) wpisanego do inwentarza muzeum;
- 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

UZNANIE ZA POMNIK HISTORII:**- Art. 15.**

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

UZNANIE ZA PARK KULTUROWY:**- Art. 16.**

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

- Art. 17.

Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

PLANOWANIE PRZESTRZENNE:

- Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

- Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

EWIDENCJA ZABYTKÓW:

- Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

- Art. 22.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- Art. 24.

1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji

zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

2. Rejestr zabytków prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla poszczególnych rodzajów zabytków.

3. W rozporządzeniu należy określić wzory krajowych, wojewódzkich i gminnych kart ewidencyjnych oraz dane, jakie powinny być ujęte w poszczególnych księgach rejestru, karcie ewidencyjnej i adresowej zabytku oraz w karcie informacyjnej, a także sposób gromadzenia dokumentów dotyczących zabytku.

4. Rozporządzenie powinno wskazywać przesłanki, od których spełnienia jest uzależnione włączenie kart ewidencyjnych i adresowych do ewidencji, a także ich wyłączenie z tych ewidencji.

ORGANY OCHRONY ZABYTEKÓW:

- Art. 89.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

• AKTY WYKONAWCZE DO USTAWY O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609 ze zm.)

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 listopada 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu "Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne", operacje typu "Kształtowanie przestrzeni publicznej" oraz operacje typu "Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego" w ramach działania "Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. 2019 poz. 2282)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej

ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 poz. 1886)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1302)

• **USTAWA Z DNIA 25 MAJA 2017 R. O RESTYTUCJI NARODOWYCH DÓBR KULTURY (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591 ze zm.)**

Ustawa określa organy wyznaczone do prowadzenia działań związanych z restytucją dóbr kultury prowadzoną przez Rzeczpospolitą Polską na jej terytorium i za granicą, a także sposób postępowania z dobrami kultury wyprowadzonymi z naruszeniem prawa z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a także organy właściwe do spraw restytucji prowadzonej w stosunku do dóbr kultury znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez państwa obce i cudzoziemców oraz postępowanie w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych z naruszeniem prawa z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej innego niż Rzeczpospolita Polska.

Art.3.

1. Organem właściwym do spraw restytucji dóbr kultury prowadzonej przez Rzeczpospolitą Polską, w tym zwrotu narodowych dóbr kultury RP wyprowadzonych z naruszeniem prawa z terytorium

Rzeczypospolitej Polskiej, oraz do spraw restytucji dóbr kultury prowadzonej przez państwo obce lub cudzoziemców, w tym zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych z naruszeniem prawa z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej innego niż Rzeczpospolita Polska, zwanego dalej „państwem Unii Europejskiej”, lub innego państwa obcego, jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego:

4) prowadzi działania w celu odnalezienia dóbr kultury podlegających restytucji, w tym dóbr kultury wyprowadzonych z naruszeniem prawa z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz zabezpiecza je po ich zwrocie;

- **USTAWA Z DNIA 7 LIPCA 1994 R. – PRAWO BUDOWLANE (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1186).**

Ustawa o prawie budowlanym ma za zadanie wprowadzać normy regulujące działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Odniesienia dotyczące ochrony zabytków architektury, zawarte zostały między innymi w:

Art.5.

1. Obiekt budowlany, jako całość oraz jego poszczególne części, wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając:

7) ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską;

Art.39.

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się, jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

- **USTAWA Z DNIA 16 KWIETNIA 2004 r. O OCHRONIE PRZYRODY (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55)**

Tekst ustawy określa cele i zasady, a także formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. Odniesienia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, jakim jest krajobraz kulturowy zawarte zostały między innymi w:

Art.23a.

1. Na obszarze chronionego krajobrazu sejmik województwa, w drodze uchwały stanowiącej akt prawa miejscowego:

1) wyznacza, w granicach krajobrazów priorytetowych (...) strefy ochrony krajobrazu stanowiące w szczególności przedpola ekspozycji, osie widokowe, punkty widokowe oraz obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną, istotne dla zachowania walorów krajobrazowych obszaru chronionego krajobrazu, wraz ze wskazaniem, które z zakazów (...) obowiązują w danej strefie;

2) określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Art.24.

1b. Na obszarze chronionego krajobrazu zakazuje się niszczenia i uszkodzania obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym wskazanych w uchwale, o której mowa w art. 23a ust. 1.

Art.40.

1. Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie.

2. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.

3. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody, kierując się potrzebą ochrony drzew i krzewów ze względu na ich wielkość, wiek, pokrój i znaczenie historyczne, a odnośnie tworów przyrody nieożywionej – ze względu na ich znaczenie naukowe, estetyczne i krajobrazowe.

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody (Dz. U. 2017 poz. 2300)

Art.43.

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.

Art.83-88.

W tej części ustawy określone zostały zasady dotyczące wycinki drzew i krzewów, a także prac w ich obrębie. Zawarto tutaj szczegółowe informacje na temat tego, kto może składać wnioski na wyżej wspomniane roboty, a następnie, jaki organ uprawniony jest do wydawania na nie zezwoleń. W przypadku zieleni znajdującej się na terenie nieruchomości wpisanej do rejestru będzie to wojewódzki konserwator zabytków, natomiast w pozostałych wójt, burmistrz albo prezydent miasta. Ustalono także, na co wspomniana jednostka winna zwracać uwagę w trakcie rozpatrywania wniosków.

W dalszej części zawarte są regulacje odnoszące się do wysokości naliczanych opłat za wycinkę, sposobu prowadzenia prac w obrębie wspomnianej roślinności, a także ewentualne administracyjne kary pieniężne wymierzane przez uprawnioną jednostkę za jakiegokolwiek ingerencje w drzewostan i krzewy, do których nie uzyskano potrzebnego zezwolenia.

- **USTAWA Z DNIA 27 MARCA 2003 R. O PLANOWANIU I ZAGOSPODAROWANIU PRZESTRZENNYM (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 ze zm.).**

Ustawa ta reguluje przepisy dotyczące planowania i zagospodarowania przestrzennego zarówno na szczeblu krajowym, wojewódzkim, jak i gminnym. Zawarte tutaj zostały m.in. przepisy stanowiące o tym, kto jest odpowiedzialny za sporządzanie planów zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych jednostek terytorialnych, a także uwzględnione wymagania dotyczące ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, walory architektoniczne i krajobrazowe czy wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Art.10.

1. W studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności z:
 - 4) stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
2. W studium określa się w szczególności:
 - 4) obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

Art.15

1. Wójt, burmistrz albo prezydent miasta sporządza projekt planu miejscowego, zawierający część tekstową i graficzną, zgodnie z zapisami studium oraz z przepisami odrębnymi, odnoszącymi się do obszaru objętego planem, wraz z uzasadnieniem. W planie przedstawia się w szczególności:

Ust. 2

- 4) zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej

Art.39

3. W planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym, oraz określa się w szczególności:
 - 2) system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

- **ZADANIA SAMORZĄDU GMINNEGO Z ZAKRESU KULTURY I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z USTAW**

Popartym przez ustawę zadaniem samorządów gminnych jest prowadzenie działań związanych z szeroko pojętą kulturą i ochroną dziedzictwa narodowego. Ustawy określające te zadania to między innymi:

1) Ustawa z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2019 poz. 506)**- Art. 7.**

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

1) ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

18) promocji gminy;

2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

(Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)

- Art. 18,19,20.

Uwzględnianie potrzeb związanych z ochroną zabytków w tworzeniu lub aktualizacji koncepcji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a także uzyskanie opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy na terenie województwa.

- Art. 22 ust. 4.

Prowadzenie przez wójta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

- Art. 32. ust. 2

Przyjmowanie przez wójta gminy zawiadomień o odkryciu w trakcie robót budowlanych przedmiotu, co, do którego istnieje przypuszczenie, iż może on być zabytkiem i zgłaszanie powyższego do właściwego urzędu ochrony zabytków.

- Art. 33. ust. 2

Przyjmowanie przez wójta gminy zawiadomień o odkryciu przedmiotu, co, do którego istnieje przypuszczenie, iż może on być zabytkiem archeologicznym i zgłaszanie powyższego do właściwego urzędu ochrony zabytków.

- Art. 71. ust. 1 i 2.

Finansowanie prac konserwatorskich, a także sprawowanie opieki nad zabytkami, do których gmina posiada tytuł prawny jest zadaniem własnym tej gminy.

- Art. 80.

Warunki, na jakich udzielane są dotacje celowe na konserwację i restaurację zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa, a także warunki dotyczące dotacji na prace restauratorskie i konserwatorskie przy zabytkach wpisanych do rejestru.

- Art. 87. ust.

Sporządzanie przez Wójta gminy i Zatwierdzanie przez Radę gminy na okres 4 lat Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, a także sporządzanie, co 2 lata, sprawozdania z realizacji programów, które następnie przedstawiane jest radzie gmin

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

3.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Na szczeblu krajowym możemy wyodrębnić kilka podstawowych dokumentów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego:

- **KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA LATA 2019 -2022**

Według ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami najważniejszym z dokumentów, który określa politykę państwa polskiego w strefie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Według art. 84, 85 i 86 wspomnianej ustawy obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków spoczywa na ministrze we wsparciu przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Sporządza się go na okres 4 lat. Program ten ma określać cele i kierunki działań, a także zadania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, sposób finansowania wspomnianych działań, a także harmonogram.

Obecnie obowiązujący Krajowy programy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Celem głównym programu na lata 2019-2022 jest: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”. Owo założenie będzie realizowane za pomocą celów szczegółowych:

CEL I - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
1. Kierunek działań: • Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym • Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
CEL II - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
1. Kierunek działań: • Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami • Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
CEL III - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
1. Kierunek działań: • Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

- **NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 roku. Już w roku 2005 została uzupełniona, a tym samym został przedłużony okres jest obowiązywania do roku 2020. Powodem opracowania takiej strategii było przeświadczenie, iż zachodzi potrzeba zarządzania dziedzictwem kultury w sposób bardziej nowoczesny, mianowicie oparty na długookresowej wizji rozwoju. Podstawową jednostką podziału terytorialnego zawartą w strategii jest region, któremu to jest ona bezpośrednio dedykowana. Promowane tutaj są działania na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego obszarów (regionów) Polski.

Podstawowe założenia/cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury związane z działaniem samorządów na rzecz ochrony zabytków:

- Cel strategiczny/nadrzędny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach
- Cele częściowe/uzupełniające:
 - Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
 - Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

- **NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTEKÓW”**

Jednym z instrumentów wdrażania w życie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury są Narodowe Programy Kultury. Jednym z dotyczących bezpośrednio ochrony zabytków w Polsce jest „Ochrona Zabytków”. Głównym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Program ma za zadanie dotować projekty, które zakładają zachowanie zabytku w formie jak najbardziej zbliżonej do oryginału, a także zwrócenie uwagi na obiekty mające duże znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

- **KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU 2030**

Dokument stanowi obecnie najważniejszy dokument strategiczny dotyczący ładu przestrzennego Polski. Przyjęty został uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 roku. Celem strategicznym, zawartym w koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju jest:

„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia

zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.”

Oprócz celu strategicznego, opracowano dodatkowo sześć celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Dwa z nich bezpośrednio dotyczą ochrony dziedzictwa kulturowego kraju:

4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

- **STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2020**

Dokument przyjęty został uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku. W treści strategii pojawia się zdanie wskazujące, że dziedzictwo kulturowe nie jest jedynie przedmiotem ochrony, ale także zasobem, który pozwala na budowanie i utrwalanie tożsamości, a także jest kluczowym elementem potencjału kulturowego. Ów potencjał winien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Wśród przyjętych w strategii priorytetów działania warto wymienić:

4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej

W tym kierunki działań:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Dokumenty dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami, a także promocji dziedzictwa kulturowego, obowiązujące obecnie na szczeblu wojewódzkim i powiatowym to:

- **PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO NA LATA 2017-2020**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego to strategiczne narzędzie samorządu wojewódzkiego, które dostarcza owej jednostce kierunki i cele, do których winno się dążyć by w jak najlepszy sposób realizować politykę ochrony ważnych obiektów, jak i obszarów zabytkowych.

Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020 został przyjęty uchwałą nr XXXI/518/17 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 24 kwietnia 2017 r. W obecnej, trzeciej edycji zawarta została ogólna charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu, podsumowanie dwóch poprzednich edycji, a także cele i kierunki działania na następne lata.

Twórcy programu zwracają uwagę na fakt, iż „jedynie zadbane, dobrze eksponowany obiekt jest postrzegany przez społeczeństwo, jako wartość”, a także to, że jedynie świadome postrzeganie dziedzictwa pozwala budować wspólną tożsamość.

Cele operacyjne programu:

- zachowanie dziedzictwa materialnego;
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wzrost konkurencyjności regionu.

Działania podejmowane przez województwo do realizacji powyższych celów:

CEL I - Zachowanie dziedzictwa materialnego	
1. Kierunek działań: Ochrona ustawowa	
Działania:	
• wspieranie działań samorządów lokalnych, zmierzających do nadania kolejnym obiektom statusu pomnika historii; • wspieranie prac, zmierzających do powoływania nowych parków kulturowych; • wspieranie inicjatyw, zmierzających do wprowadzania zabytków ruchomych na Listę Skarbów Dziedzictwa • wspieranie działań, zmierzających do poszerzania listy obiektów, wpisanych do rejestru zabytków; • propagowanie i wspieranie prac przy aktualizacji i uzupełnianiu wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.	
2. Kierunek działań: Prace konserwatorskie i restauratorskie	
Działania:	
• kontynuacja współfinansowania prac konserwatorsko-restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych i ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków oraz doskonalenie zasad przyznawania dotacji; • kontynuacja rozpoczętych prac remontowych, konserwatorskich i adaptacyjnych obiektów zabytkowych, będących własnością Samorządu Województwa; • kontynuacja wsparcia nowych inicjatyw, zmierzających do ochrony i popularyzacji	

dziedzictwa kulturowego oraz rozwój infrastruktury obiektów istniejących; wspomaganie działań konserwatorsko-restauracyjnych przy zabytkowych układach urbanistycznych i ruralistycznych.
3. Kierunek działań: Edukacja
Działania:
- wspomaganie organizacji szkoleń i wykładów, związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego; - wspomaganie organizacji konkursów o charakterze edukacyjnym; - nagradzanie działań, przyczyniających się do zachowania bądź przywracania historycznych wartości zasobów dziedzictwa kulturowego województwa.
4. Kierunek działań: Ład przestrzenny
Działania:
- wspomaganie przedsięwzięć, zmierzających do identyfikacji zachowanych najcenniejszych krajobrazów kulturowych województwa; - wspomaganie przedsięwzięć, zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc.
5. Kierunek działań: Dokumentacja i popularyzacja
Działania:
- współfinansowanie prac badawczych i dokumentacyjnych obiektów i obszarów, wpisanych do rejestru zabytków jako integralnej części procesów konserwatorskich, z uwzględnieniem faktu, iż działania na poziomie dokumentacyjnym poprzedzają proces prac konserwatorskich i budowlanych, stanowiąc niejednokrotnie poważne obciążenie finansowe dla beneficjenta. W przypadku badań archeologicznych dokumentacja stanowi jedyną formę ochrony stanowisk, które po eksploracji przestają istnieć fizycznie; - nagradzanie Medalem Hereditas Saeculorum za prace konserwatorskie i restauratorskie oraz za szczególne osiągnięcia związane z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków.
CEL II -Zachowanie dziedzictwa niematerialnego
1. Kierunek działań: Ochrona
Działania:
wspieranie działań zmierzających do wpisów na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego.
2. Kierunek działań: Edukacja

Działania:
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury województwa; - wspomaganie działań w obszarze digitalizacji najcenniejszych zasobów folkloru słownego i ich udostępniania; - wspieranie konkursów i działań podtrzymujących i propagujących wiedzę i tradycję w zakresie lokalnego dziedzictwa niematerialnego.
3. Kierunek działań: Zachowanie
Działania:
aktywizacja środowisk lokalnych poprzez przywracanie dawnych praktyk tanecznych i muzycznych oraz języka, tradycji, rękodzieła i zwyczajów kulinarnych.
4. Kierunek działań: Dokumentacja i badania
Działania:
wspieranie badań i tworzenie dokumentacji, dotyczącej zjawisk z zakresu dziedzictwa niematerialnego, w szczególności tradycyjnych zwyczajów ludowych, regionalnej muzyki i tańca oraz folkloru słownego.
CEL III -Wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego
1. Kierunek działań: Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony
Działania:
- wspieranie organizacji konkursów dla dzieci i młodzieży z zakresu ochrony dóbr kultury; - wspieranie w oparciu o istniejące mechanizmy (m.in stypendia, granty, otwarte konkurs ofert w ramach pożytku publicznego) działań popularyzatorskich, edukacyjnych i naukowych, związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego; - wspieranie działań podnoszących świadomość społeczną w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym organizowanych w ramach wojewódzkich obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa; - wspieranie działań, służących propagowaniu dziedzictwa kulturowego regionu poprzez środki przekazu elektronicznego i massmedia.
2. Kierunek działań: Edukacja
Działania:
kontynuowanie działań, zapoczątkowanych w latach poprzednich, związanych z konkursami wiedzy o regionie i zabytkach regionu;

• generowanie współpracy różnych podmiotów do tworzenia interdyscyplinarnego zaplecza działań edukacyjnych.
CEL IV - Wzrost konkurencyjności regionu
1. Kierunek działań: Ochrona
Działania:
• generowanie współpracy różnych podmiotów dla tworzenia kompleksowych opracowań ochrony i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, możliwych do adaptacji w działaniach turystycznych i popularyzatorskich.
2. Kierunek działań: Promocja
Działania:
• kontynuacja działań Samorządu Województwa w zakresie imprez i wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe regionu; • udział w targach turystycznych krajowych i zagranicznych; • wspomaganie przedsięwzięć, promujących najcenniejsze dla województwa obiekty o wartościach kulturowych, istniejące szlaki kulturowe czy markowe produkty turystyczne związane z dziedzictwem kulturowym; • współpraca przy tworzeniu publikacji, promujących dziedzictwo kulturowe województwa; • wspieranie mechanizmów umożliwiających działania związane z promocją lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez wydarzenia i imprezy kulturalne, formy widowiskowe i rekonstrukcyjne; • popularyzacja obiektów o statusie pomnika historii; • popularyzacja powołanych parków kulturowych.
3. Kierunek działań: Edukacja
Działania:
• wsparcie przy organizacji prelekcji, spotkań, publikacji związanych z ukazaniem możliwości rozwoju małego biznesu, wraz z rozwojem infrastruktury, w powiązaniu z obszarami o walorach kulturowych – miejsca noclegowe, mała gastronomia, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, usługi przewodników itp.; • upowszechnianie informacji na temat dostępnych stypendiów, grantów i innych form wsparcia, związanych z opieką, ochroną, edukacją i popularyzacją dziedzictwa kulturowego regionu.
4. Kierunek działań: Zagospodarowanie
Działania:
• wspieranie rozwoju turystyki, bazującej na kulturowym dziedzictwie regionu;

- wspomaganie tworzenia tras turystycznych i produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa, łączących elementy materialne i niematerialne;
- wspomaganie działań w zakresie kompleksowego zagospodarowania istniejących szlaków kulturowych, zarówno tych o znaczeniu międzynarodowym, jak i regionalnym;
- wspieranie i kształtowanie rozwoju turystyki kulturowej o charakterze religijnym, sentymentalnym czy tematycznym;
- wykorzystanie tożsamości kulturowej regionu, jako czynnika marketingowego.

• **STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO DO ROKU 2020 – PLAN MODERNIZACJI 2020 +**

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 października 2013 r.

Zagadnienie ochrony dziedzictwa, jak i krajobrazu kulturowego w województwie kujawsko-pomorskim pojawia się w niniejszym dokumencie w momencie omawiania założeń Planu modernizacji województwa. Wśród priorytetów możemy wyróżnić: **Nowoczesne społeczeństwo**.

Cele strategiczne tego priorytetu dotyczące bezpośrednio ochrony dziedzictwa kulturowego to:

Cel strategiczny:	Działania:
Tożsamość i dziedzictwo.	1. Budowa tożsamości regionalnej województwa 2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu 3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa 4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym 5. Promocja marki województwa

Według autorów strategii głównym założeniem działań jest budowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców regionu, a także pozytywnego wizerunku województwa na zewnątrz. Wśród elementów ważnych i pomocnych w kreowaniu powyższych wymienia się dziedzictwo materialne i niematerialne

regionu kujawsko-pomorskiego, a także jego kultura, jako czynnik integrujący społeczeństwo. Oprócz ochrony dziedzictwa i budowania tożsamości mieszkańców strategia zakłada rozbudowę już istniejących i tworzenie nowych instytucji związanych z szeroko pojętą kulturą.

• **REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko- Pomorskiego na lata 2014-2020 został przyjęty przez Komisję Europejską 24 lipca 2018 roku.

W dokumencie pojawia się informacja, iż według badań województwo kujawsko- pomorskie jest jednym z obszarów gdzie przeznaczają się najmniejsze środki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

Wśród wyzwań i potrzeb wymienia się:

Zachowanie dziedzictwa materialnego, zachowanie dziedzictwa niematerialnego, kultywowanie tradycji regionalnych, wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny	Uzasadnienie wyboru
6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami	6c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	...konieczność ochrony i poprawy stanu środowiska naturalnego, podobnie jak zachowania dziedzictwa kulturowego, stanowiących fundamenty dla rozwoju społeczno-gospodarczego... Zachowane walory przyrodnicze czy dziedzictwo kulturowe stanowić będą bezpośredni bodziec dla rozwoju społeczno-gospodarczego w skali lokalnej i regionalnej i mogą być źródłem realnych korzyści ekonomicznych z uwagi na fakt, iż stwarzają nowe możliwości inwestycyjne i mogą stymulować gospodarkę przez wyznaczanie nowych kierunków i sposobów rozwoju...

• **PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO**

Obowiązujący obecnie dokument przyjęty uchwałą nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r. zawiera zasady dotyczące kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa Kujawsko-Pomorskiego.

W chwili obecnej trwają prace nad nowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, który jest w fazie projektu przyjętego w drodze uchwały nr 14/588/18 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2018 r.

Podstawowym celem Planu Zagospodarowania Przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego wskazanym w dokumencie jest:

„zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych wzmacniających pozycję regionu oraz zapewniających wysoką jakość warunków życia jego mieszkańcom”.

Wśród celów zagospodarowania przestrzennego województwa pojawia się także ten dotyczący bezpośrednio ochrony dziedzictwa kulturowego:

- ochrona dziedzictwa kulturowego; zmierzająca do kształtowania struktur przestrzennych umożliwiających ochronę krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem, degradacją, dewaloryzacją oraz udostępniająca dziedzictwo kulturowe społeczeństwu

Wyznaczone zostały także trzy **cele szczegółowe**, z których jeden wiąże się bezpośrednio z ochroną dziedzictwa:

- zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim, jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym.

Określono także **zasady**, które powinny być spełnione w celu zachowania dziedzictwa kulturowego regionu:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego;
- dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych

Wśród kierunków zagospodarowania przestrzennego, a ściślej ujmując kierunków rozwoju sieci osadniczej pojawia się informacja na temat działań, przy pomocy, których jest realizowana ochrona dziedzictwa kulturowego jednostek osadniczych województwa. Kładzie się tutaj nacisk na rewaloryzację zabytkowych układów urbanistycznych mających duże znaczenie kulturowe,

ograniczenie czy też eliminację ruchu samochodowego w zabytkowych centrach miast, a także konserwację i wykorzystanie zasobów dziedzictwa w postaci ruin.

Wpis, który bezpośrednio dotyczy krajobrazu kulturowego gminy Grudziądz to:

- powiększenie istniejących parków krajobrazowych: ...Doliny Dolnej Wisły (na terenie gmin: Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Grudziądz, Osielsko, Świecie i Zławieś Wielka)...

- **STRATEGIA ROZWOJU POWIATU GRUDZIĄDZKIEGO NA LATA 2014-2024**

Dokument przyjęty uchwałą nr XXV/22/2014 Rady Powiatu Grudziądzkiego z dnia 29 września 2014 roku.

Strategia Rozwoju Powiatu Grudziądzkiego na lata 2014- 20124 jest obecnie najważniejszym dokumentem planistycznym, który określa kierunki działania odnoszące się do projektów realizowanych na terenie Powiatu Grudziądzkiego.

Wizja rozwoju Powiatu Grudziądzkiego przyjęta w opracowaniu obecnej strategii rozwoju brzmi:

„Powiat Grudziądzki atrakcyjnym miejscem do życia, przyjaznym dla przedsiębiorców i inwestorów, chroniącym środowisko naturalne i dziedzictwo kulturowe”

Poza powyższym stwierdzeniem Strategia Rozwoju Powiatu Grudziądzkiego pomija aspekt ochrony dziedzictwa kulturowego.

3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

Dokumenty dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami, a także promocji dziedzictwa kulturowego, obowiązujące obecnie na szczeblu gminnym to:

- **STRATEGIA ROZWOJU GMINY GRUDZIĄDZ NA LATA 2014-2022**

Dokument przyjęty uchwałą nr XLII/306/2014 Rady Gminy Grudziądz z dnia 5 czerwca 2014 roku. Stanowi on podstawę do podejmowania wszelkich działań związanych bezpośrednio z rozwojem gminy Grudziądz i zaspokajaniem potrzeb lokalnej społeczności. Jego celem jest dynamiczny i zrównoważony rozwój zbliżający gminę do standardów Unii Europejskiej. Nie pojawiają się tutaj jednak żadne informacje o działaniach mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego.

- **STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY GRUDZIĄDZ**

Dokument przyjęty uchwałą nr XXXII/211/2013 Rady Gminy Grudziądz z dnia 18 lipca 2013 roku.

Wszelkie uwarunkowania dotyczące ochrony zabytków zamieszczone w studium wynikają z analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy Grudziądz.

W treści przedstawiono zabytki wpisane do rejestru, ewidencję obiektów zabytkowych, a także rys historyczny niektórych miejscowości. W studium znalazła się także lista obiektów proponowanych do wpisu do rejestru, ponadto dla każdej z grup zabytków t.j. zabytków architektury i budownictwa, zespołów pałacowo-parkowych, cmentarzy, fortów, układów historycznych ustalono osobno zasady postępowania.

Wśród **kierunków** ochrony dziedzictwa zawartych w studium znalazły się:

- zachowanie zidentyfikowanych wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego,
- wyeksponowanie obszarów i obiektów o istotnych wartościach zabytkowych i kulturowych, w tym Cytadeli Grudziądzkiej wraz z zespołem fortów i systemem obronnym,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i przeciwdziałanie negatywnym zmianom funkcjonalno-przestrzennym w obszarach posiadających wartości kulturowe

Formy ochrony zabytków wymienione w dokumencie:

- wpis do rejestru zabytków,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Za niezbędne uznaje się wskazanie obiektów, obszarów chronionych prawem miejscowym, jak:

- obszary objęte strefami ochrony konserwatorskiej;
- obiekty i obszary zabytkowe ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków lub gminnej, w tym stanowiska archeologiczne

Ogólne zasady ochrony dziedzictwa:

- zachowanie i konserwacja obiektów zabytkowych, w szczególności zespołu fortyfikacyjnego Grudziądza;
- zachowanie (a także odtworzenie) zabytkowego układu i kompozycji przestrzennej zespołów wiejskich (układów ruralistycznych), o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym;
- rewaloryzacja, rewitalizacja historycznych układów przestrzennych założeń dworsko-parkowych i folwarcznych według szczegółowych wytycznych konserwatorskich;

- podporządkowanie wymogom przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszczalnych przekształceń zabytkowej zabudowy i zagospodarowania terenu;
- ograniczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z historycznym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe, w tym ograniczenie lokalizowania naziemnych obiektów infrastruktury technicznej;
- uwzględnianie wymogów ochrony archeologicznej;
- konserwację zabytkowych obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko-parkowych;
- objęcie ochroną prawną w formie parku kulturowego obiektów będących elementami fortyfikacji miasta, tj. Cytadela, Fort Mała Księża Góra, Fort Wielka Księża Góra;
- objęcie ochroną konserwatorską obiektów związanych z osadnictwem holenderskim (mennonickim) w Dolinie Wisły, np.: cmentarzy mennonickich, chałupy mennonickie w Sosnówce

Wśród **stref ochrony konserwatorskiej** ujętej w studium znalazły się:

- wsie z zachowanym czytelnym układem przestrzennym: Dusocin, Kobylanka, Linarczyk, Leśniewo, Lisie Kąty, Mokre, Nowa Wieś, Parski, Szynych, Świerkocin, Turznice, Węgrowo, Wielki Welcz, Wielkie Lniska, Małe Lniska, Zakurzewo;
- zespoły młyńskie obejmujące młyn, zabudowę mieszkalną, folwarczną z podwórzem gospodarczym, oraz dawne sady i ogrody użytkowe (a niekiedy parki) położone we wsiach Ruda, Daszkowo i Turznice;
- założenia przestrzenne zespołów podworskich, obejmujące poza częścią rezydencjalną (dwór, pałac, park, staw itp.) także zabudowę folwarczną z podwórzem gospodarczym, kolonię mieszkaniową pracowników folwarku oraz dawne sady i ogrody użytkowe - we wsi Dusocin, Małe Lniska, Marusza, Mokre, Skarszewy, Sosnówka, Turznice, Węgrowo, Wielkie Lniska;
- cmentarze wraz z otoczeniem;
- Fort Nowa Wieś, Fort Świerkocin, Fort Parski, Fort Wielka Księża Góra, Fort Mała Księża Góra z otoczeniem;
- kolonie i skupiska zabudowy z licznym nagromadzeniem obiektów zabytkowych, we wsi Gogolin, Mały Rudnik, Piaski, Hanowo, Daszkowo, Pieńki Królewskie, Rozgarty, Ruda, Skarszewy, Sosnówka, Wałdowo Szlacheckie;
- stanowiska archeologiczne

• **PLANY ODNOWY MIEJSCOWOŚCI GMINY GRUDZIĄDZ**

Wśród dokumentów odnoszących się bezpośrednio do obszaru gminy znalazły się Plany odnowy miejscowości dla poszczególnych wsi. Część z nich w mniejszym lub większym stopniu porusza zagadnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie danych miejscowości,

jednak wszelkie inwestycje z nim związane zostały ujęte w harmonogramie na lata wcześniejsze. Obecnie planowane są prace niezwiązane z ochroną zabytków.

Opracowanie oraz wprowadzenie w życie planów odnowy wsi gminy Grudziądz wiąże się z określonymi korzyściami dla lokalnej społeczności. Te wynikające m. in. z dbałości o nasze dziedzictwo kulturowe to:

- odbudowa i wzmocnienie tożsamości kulturowej;
- wzroście atrakcyjności życia społeczno-kulturalnego na wsi;
- aktywacji społeczności lokalnej – wzroście tożsamości z miejscem zamieszkania i stopnia integracji mieszkańców wokół działania na rzecz środowiska – miejscowości

Lp.	Dokument	Cel	Zadania	Uchwała
1	Plan odnowy miejscowości DUSOCIN na lata 2013-2020	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020	-	Załącznik do Uchwały Nr XXXI/190/2013 Rady Gminy w Grudziądzu z dnia 20 maja 2013 r.
2	Plan odnowy miejscowości GOGOLIN na lata 2013-2020	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020	-	Załącznik do Uchwały Nr XXIX/165/2013 Rady Gminy w Grudziądzu z dnia 27 lutego 2013 r.
	Plan odnowy miejscowości NOWA WIEŚ na lata 2014-2021	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020-2021	-	Załącznik do Uchwały Nr XLV/332/2014 Rady Gminy Grudziądz z dnia 29 września 2014r.
3	Plan odnowy miejscowości PIASKI na lata 2015-2022	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020-2022	-	Uchwała nr VIII/41/2015 Rady Gminy Grudziądz z dnia 25 marca 2015 r.
4	Plan odnowy miejscowości PIENKI KRÓLEWSKIE na lata 2013-2020	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020	-	Załącznik do Uchwały Nr XXX/173/2013 Rady Gminy w Grudziądzu z dnia 20 marca 2013 r.
5	Plan odnowy	Brak inwestycji		Uchwała nr

	miejsowości STARY FOLWARK na lata 2013-2020	związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020	-	XXXV/239/2013 Rady Gminy w Grudziądzu z dnia 28 października 2013 r.
6	Plan odnowy miejsowości SZYNYCH na lata 2016-2022	Brak inwestycji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w roku 2020-2022	-	Uchwała nr XXI/177/2016 Rady Gminy w Grudziądzu z dnia 1 kwietnia 2016 r.

4. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY GRUDZIĄDZ

4.1 ZARYS HISTORII GMINY

Gmina Grudziądz jest gminą wiejską. Jej obszar rozciąga się w północno-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego. Na jej terenie leży 25 sołectw i dodatkowo 10 miejscowości bez statusu sołectwa. Sąsiednie gminy to: Chełmno, Dragacz, Gruta, Nowe, Płużnica, Radzyń Chełmiński, Rogóźno, Sadlinki oraz Stolno.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają jeszcze czasów epoki kamiennej, o czym świadczą pozostałości z epoki mezolitu odnalezione na terenie kilku wsi.

Pod koniec panowania Mieszka I państwo Polan objęło władanie nad ziemiami leżącymi między Wisłą, Osą i Drwęcą. W owym czasie miały miejsce liczne konflikty związane z odmiennością kultur i religii występujących wówczas na tym terenie. Na początku XI wieku wspomniane ziemie zostały przejęte na wiele lat przez Prusy. W tym czasie na wzgórzu obronnym wybudowali Prusacy twierdzę, którą Polacy nazywali wówczas Gródkiem, który to został zwrócony Polsce w roku 1065. W 1228 roku Konrad Mazowiecki przekazał między innymi te tereny Zakonowi Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, czym zapoczątkował niemiecką kolonizację, trwającą do XIV wieku. Za sprawą II pokoju toruńskiego ziemia chełmińska została zwrócona Polsce w roku 1466.

XVI wiek był okresem napływu na tereny dzisiejszej gminy Grudziądz osadników holenderskich. Mennonici, na przełomie XVI i XVII wieku osiedlili się między innymi w Wielkim Wełczu, o czym istnieje wzmianka z 1564 roku, Małym Wełczu – 1573, Rozgartach – 1590, Sosnówce – 1595, Parskach -1618, Brankówce – 1628. Prowadzone w latach 80-tych XIX wieku spisy ludności podają, iż mennonici zamieszkiwali także wsie Gać, Mały Rudnik, Skarszewy, Sztynwag, Szynych, Węgrowo oraz Zakurzewo. Po ich osadnictwie do naszych czasów zachowały się na terenie gminy kościoły,

cmentarze, kaplice, budynki mieszkalne, a także system kanałów odwadniających, dzięki któremu możliwe jest lepsze gospodarowanie doliną Wisły.

Długotrwałe wojny ze Szwedami w latach 1560-1655 spowodowały bardzo duże szkody na terenie obecnej gminy. Doszło wówczas do masowego wyludnienia. Tutaj właśnie, a mianowicie we wsi Szynych w roku 1629, w miesiącu czerwcu miała miejsce zbiórka wojsk polskich pod wodzą hetmana wielkiego koronnego Stanisława Koniecpolskiego przed wyjściem na spotkanie armii Szwedzkiej pod Trzcianem. Dopiero panowanie króla Jana III Sobieskiego, a ściślej ujmując rok 1667 przyniosło uporządkowanie tych terenów.

Po pierwszym rozbiórze Polski obszar ten znalazł się pod panowaniem Prus, otrzymując odtąd tym samym nazwę Prus Zachodnich.

W ostatniej ćwierci XVIII wieku, t.j. po 1776 r. zaczęto tworzyć rozległy system fortyfikacji, z którym to swoje wojskowe plany łączył Fryderyk II.

W latach 1806-1807 w czasie wojny francusko-pruskiej tereny dzisiejszej gminy stały się linią frontową podczas zdobywania twierdzy Grudziądz.

Po zakończeniu tych działań, w roku 1807 nastąpiło zawieszenie broni. Podpisano wówczas w Tylży traktat pokojowy, czego wynikiem było powstanie Księstwa Warszawskiego. Południowa część obszaru gminy została przyłączona do nowo utworzonego Księstwa, natomiast północna część wraz z miastem Grudziądz pozostała w Prusach, w obrębie obwodu kwidzyńskiego. Stan ten utrzymał się do 1813 roku. Po zakończeniu wojny niemiecko-francuskiej (1870-1871) zaczęto zasiedlać wspomniane obszary rdzenną ludnością niemiecką.

Ustalenia traktatu wersalskiego z dnia 28.06.1919 roku przyniosły decyzję, na mocy której ziemia chełmińska wraz z miastem Grudziądz i powiatem grudziądzkim wróciła do Polski.

Początek II wojny światowej zapoczątkował zaostrenie stosunków polsko-niemieckich. Już 3 września 1939 roku znaczna część powiatu na wschód od Osy została zajęta przez Niemców. Obrona Książących Gór została zmuszona do wycofania się na południowy Zachód. 4 września Grudziądz znalazł się pod okupacją hitlerowską. Książące Góry, Grupa, Marusza i okoliczne miejscowości stały się miejscem licznych zbrodni. Lata okupacji i miejsce masowych egzekucji upamiętniają liczne pomniki i tablice męczeństwa. Działania armii radzieckiej w rejonie miasta rozpoczęły się pod koniec stycznia 1945 r. a zakończyły się 6 marca 1945 r. wyzwoleniem miasta Grudziądza z okupacji niemieckiej.¹

¹ źródło: www.grudziadz.ug.gov.pl (30.09.2019)

4.2 UKŁADY RURALISTYCZNE

Na terenie gminy Grudziądz pojawiają się osady o rodowodzie zarówno sięgającym czasów średniowiecza, jak i XVI i XVII- ego wieku. Wśród zabudowy wsi dostrzega się zarówno cechy osadnictwa w postaci majątków ziemskich z zachowanymi do dzisiaj dworami i podwórzami folwarcznymi, jak i ślady napływu ludności holenderskiej na te tereny, zwanej Menonitami. Wspomniane układy majątków ziemskich, jak i ślady osadnictwa niestety ulegają zmianom lub całkowitemu zatarciu. Pierwotny układ przestrzenny dawnych majątków ziemskich, jak i całych wsi stopniowo zanika, by w końcu stać się nieczytelny. Najlepiej zachowane pod względem czytelności dawnych układów są wsie: Parski, Wielki Węlcz, Zakurzewo, Dusocin, Marusza, Piaski oraz Szynych.

4.3 ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie Gminy Grudziądz znajdują się wiele obiektów zabytkowych, wśród których należy wymienić obiekty sakralne, architekturę obronną, rezydencjonalną, mieszkalną, zarówno drewnianą, jak i murowaną, cmentarze, a także założenia parkowe i aleje.

• REJESTR ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Na liście zabytków rejestrowych obejmującej obszar gminy znalazło się dotychczas jedynie sześć wpisów do rejestru w przypadku zabytków nieruchomych. Wśród obiektów znalazły się zarówno budowle sakralne, architektura mieszkalna i obronna, jak i założenia parkowe. Większość budynków utrzymana jest w dobrym stanie. Wyjątkiem jest zagroda wiejska w Dusocinie, w przypadku, której zaobserwować można postępującą dewastację. Fort Wielka Księża Góra pełni obecnie funkcję muzealną. Od 2018 roku widnieje na liście prywatnych Muzeów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Parki dworskie niestety wymagają rewitalizacji, co pomoże uczynić ich dawny układ i przywrócić dawną świetność miejsca.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Dusocin	Zagroda wiejska: -dom mieszkalny -obora - podwórze gospodarcze z otaczającą je zielenią na działce nr 75/9	3 ćw. XIX w.	Rejestr zabytków nr A/136 Decyzja z dnia 03.07.1993 r.
2	Mokre	Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	XIV w., 1641 r.	Rejestr zabytków nr A/298 Decyzja z dnia 13.07.1936 r.
3	Szynych	Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja	1742 r.	Rejestr zabytków nr A/297

				Decyzja z dnia 30. 11. 1929 r.
4	Węgrowo	Park dworski	poł. XIX w.	Rejestr zabytków nr A/300 Decyzja z dnia 25. 11. 1986 r.
5	Wielkie Lniska	Park dworski	II poł. XIX w.	Rejestr zabytków nr A/299 Decyzja z dnia 24. 11. 1986 r.
6	Wielkie Lniska	Fort Grupowy Wielka Księża Góra: - 4 schrony piechoty - Schron amunicyjny - Schron opatrunkowy - Bateria pancerna - 7 wartowni - Bateria ziemna - 5 podwójnych stanowisk pancernych wieżyczek przewoźnych - Dom walmistrza - Formy ziemne: wał piechoty, nasypy osłonowe, krata forteczna z pasem zasieków i drogi łączące obiekty wraz z terenem działki nr 32	1890 -1914 r.	Rejestr zabytków nr A/7 Decyzja z dnia 04. 12. 1998 r.

• ZABYTKI SAKRALNE

Wśród obiektów tej grupy znajdują się obiekty sakralne zarówno o rodowodzie średniowiecznym, barokowym, jak i te wzniesione na początku wieku XX. W chwili obecnej jedynie dwie świątynie są objęte wpisem do rejestru zabytków. Stan ich zachowania można określić, jako dobry. Wszystkie obiekty są użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem, co pozwala utrzymać je w należytym stanie.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Mokre	kościół ewangelicki	1895 r.	GEZ
2	Piaski	kościół ewangelicki	1900 r.	GEZ
3	Pieńki Królewskie	kościół ewangelicki	1908-1911 r.	GEZ
4	Turznice	kościół parafialny p.w. św. Józefa	1936 r.	GEZ
5	Wielki Węlcz	kościół filialny p.w. św. Jana Chrzciciela	XIII/XIV w., 1737 r.	GEZ

• ZABYTKI BUDOWNICTWA OBRONNEGO

Do równie cennych obiektów należą przykłady budownictwa obronnego z czasów rozbudowy twierdzy Grudziądz. Niestety wiele z tych obiektów jest w stanie postępującej degradacji. Jednym z nielicznych przykładów adaptacji, jest wpisany do rejestru Fort Wielka Księża Góra pełniący obecnie funkcję muzealną. Duża część dziedzictwa tamtych czasów jest zaniedbana, nosi znamiona dewastacji lub jest częściowo zasypiana.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Dusocin	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	1914-1915	GEZ
2	Dusocin	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 28	1914-1915	GEZ
3	Dusocin	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
4	Gać	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
5	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 15	1914 – 1915 r.	GEZ
6	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	1914 – 1915 r.	GEZ
7	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 17	1914 – 1915 r.	GEZ
8	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
9	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Regelbau 668 (bierny)	1944 r.	GEZ
10	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
11	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
12	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ

13	Grabowiec	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
14	Leśniewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 29	1914 – 1915 r.	GEZ
15	Leśniewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 30	1914 – 1915 r.	GEZ
16	Leśniewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
17	Lisie Kąty	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 20	1914 -1915 r.	GEZ
18	Lisie Kąty	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	1914 -1915 r.	GEZ
19	Lisie Kąty	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 21	1914 -1915 r.	GEZ
20	Lisie Kąty	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
21	Lisie Kąty	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
22	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
23	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
24	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
25	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
26	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
27	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
28	Marusza	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r:	1944 r.	GEZ

		Ringstand 58 c (Tobruk)		
29	Nowa Wieś	Zespół „Fortu Nowa Wieś” – Fort Dwernickiego	1900-1902 r.	GEZ
30	Nowa Wieś	Schron główny		GEZ
31	Nowa Wieś	Wartownia W-1, W-2, W-3, W-4		GEZ
32	Nowa Wieś	Ziemna reduta cytadeli	1812-1813 r.	GEZ
33	Nowa Wieś	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny	1939 r.	GEZ
34	Nowa Wieś	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny	1939 r.	GEZ
35	Parski	Zespół „Fortu Parski” – Fort Czarneckiego	1900-1902 r.	GEZ
36	Parski	Schron główny		GEZ
37	Parski	Wartownia W-1, W-2, W-3		GEZ
38	Parski	Mały szaniec (schron i wartowania)		GEZ
39	Parski	Bateria Północna	1914 r.	GEZ
40	Parski	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny		GEZ
41	Parski	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny		GEZ
42	Świerkocin	Zespół „Fortu Świerkocin” – Fort Prądyńskiego	1900-1902 r.	GEZ
43	Świerkocin	Schron główny		GEZ
44	Świerkocin	Wartownia W-1, W-2, W-3, W-4		GEZ
45	Świerkocin	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny		GEZ
46	Świerkocin	Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r: schron – tradytor dwustronny		GEZ
47	Węgrowo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 8	1914 – 1915 r.	GEZ
48	Węgrowo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
49	Wielkie Lniska	Zespół umocnień fortu rozproszonego Małe Książę Góry	1890 – 1914 r.	GEZ
50	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 13	1914 – 1915 r.	GEZ
51	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty	1914 – 1915 r.	GEZ

		(Infanteriarum) – IR 14		
52	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	1914 – 1915 r.	GEZ
53	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: stacja dowodzenia	1914 – 1915 r.	GEZ
54	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
55	Wielkie Lniska	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
56	Wielki Węlcz	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Wartownia	1914 – 1915 r.	GEZ
57	Wielki Węlcz	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 32	1914 – 1915 r.	GEZ
58	Wielki Węlcz	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriarum) – IR 33	1914 – 1915 r.	GEZ
59	Zakurzewo	Schron rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Regelbau 668 (bierny)	1944 r.	GEZ
60	Zakurzewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
61	Zakurzewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ
62	Zakurzewo	Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r: Ringstand 58 c (Tobruk)	1944 r.	GEZ

• ZABYTKI ARCHITEKTURY REZYDENCJONALNEJ

Kolejną grupę obiektów o dużych walorach zabytkowych znajdującą się na terenie Gminy Grudziądz stanowią założenia dworsko-parkowe oraz folwarczne. Pochodzą one głównie z II poł. XIX wieku lub początku XX. Na terenie owych założeń zachowane w różnym stanie są do dziś pałace, dwory, budynki gospodarcze oraz parki je okalające. Warto zwrócić szczególną uwagę na zespoły z Maruszy (obecnie najlepiej zachowany), Wielkich Lniskach i Małych Lniskach, a także dawne majątki ziemskie znajdujące się w Mokrem i Nowej Wsi. Stan ich zachowania jest niestety w dużej mierze niezadowalający. Część budynków pełni obecnie funkcję mieszkań komunalnych. W przypadku niektórych z nich widoczny jest brak prowadzonych bieżących prac konserwatorskich,

samowolne przebudowy lub dobudowy. W większości przypadków nie zachowały się ślady pierwotnego wyposażenia i wystroju.

Lp.	Miejscowość	Nr.	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Małe Lniska	5	Dwór w zespole podworskim	3 ćw. XIX w.	GEZ
2	Marusza	9	Dwór (willa) w zespole podworskim	1860 r.	GEZ
3	Mokre	43	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	3 ćw. XIX w.	GEZ
4	Mokre	52	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	3 ćw. XIX w.	GEZ
5	Nowa Wieś	Grudziądzka 39	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	4 ćw. XIX w.	GEZ
6	Nowa Wieś	Grudziądzka 45	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	3 ćw. XIX w.	GEZ
7	Wielkie Lniska	1	Dwór w zespole podworskim	II poł. XIX w./pocz. XX w.	GEZ

• ZABYTKOWE UKŁADY PRZESTRZENNE

Warto zwrócić uwagę na zabytkowe układy przestrzenne znajdujące się na terenie gminy. Wśród nich wyróżnić można założenia dworsko-parkowe, zespoły młyńskie, założenia zieleni, a także aleje, które zostały dodane do gminnej ewidencji w ostatnich latach.

Do najlepiej zachowanych do czasów obecnych układów przestrzennych ujętych w gminnej ewidencji należą zespół podworski w Wielkich Lniskach, a także założenie parkowe w zespole młyńskim w Rudzie. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grudziądz pojawia wśród zadań wzmianka o potrzebie rewaloryzacji zabytkowych układów przestrzennych. Wśród układów przestrzennych zasługują również na uwagę układy ruralistyczne zachowane na terenie gminy, sięgające nierzadko rodowodem do czasów średniowiecza i będące spuścizną po osadnictwie holenderskim. Nie są one obecnie objęte żadną z form ochrony.

Lp.	Miejscowość	Nr.	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Marusza		Teren założenia dworsko-parkowego	II poł. XIX w.	GEZ
2	Mokre		Założenie parkowe przy plebanii	II poł. XIX w.	GEZ
3	Mokre		Założenie zieleni komponowanej przy domu nr 43	II poł. XIX w.	GEZ
4	Nowa Wieś	Grudziądzka 45	Założenie zieleni komponowanej przy budynku mieszkalnym nr	3 ćw. XIX w.	GEZ

			45		
4	Ruda	8	Teren założenia młyńskiego	poł. XIX w.	GEZ
3	Lisie Kąty		Aleja przydrożna klonowa Lisie Kąty - Kłódka		GEZ
4	Lisie Kąty		Aleja przydrożna klonowo- jaworowa Białochowo – Lisie Kąty		GEZ
5	Węgrowo		Teren założenia dworsko-parkowego	XVIII w. – 1914 r	GEZ
6	Węgrowo		Aleja przydrożna dębowa		GEZ
7	Wielkie Lniska		Teren założenia dworsko - parkowego	II poł. XIX w.	GEZ
8	Wielkie Lniska		Aleja przydrożna lipowa Wielkie Lniska - Nicwałd		GEZ

• ZABYTKI BUDOWNICTWA MUROWANEGO I DREWNIANEGO

Na terenie gminy Grudziądz znajduje się kilkadziesiąt obiektów murowanych, jak i drewnianych, pełniących funkcję w dużej mierze mieszkalną, ale także inwentarską i gospodarczą. Zachowane do naszych czasów budynki obrazują różnorodność osadniczą tego obszaru, jak i jej zmiany na przestrzeni wieków. Bardzo dobrymi przykładami są zabudowania w postaci zagród liniowych pozostałe po menonitach, znajdujące się między innymi w Sosnowce i Sztynwagu. Kolejnym przykładem budownictwa związanego z napływem ludności są zachowane w kilku egzemplarzach tzw. poniatówki, mające związek z osiedlaniem ludności na tym obszarze w latach 30-tych XX wieku, znajdujące się w Węgrowie i Wielkim Węlczu. Jednymi z cennych świadków historii są także zabudowania mieszkalne, murowane tzw. „Bauerhofy”, należące niegdyś do bogatych gospodarzy. Zachowane są do dziś w Dusocinie, Mokrem, Nowej Wsi, Skarszewach. Wznoszone były często w formie małych dworków.

Wśród przykładów budownictwa murowanego przełomu XIX/XX wieku należy także wspomnieć o budynkach szkolnych m.in. w Białym Borze, Gogolinie, Kobylance czy Wielkim Węlczu, czy pastorówkach w Mokrem i Piaskach. Stan wspomnianych obiektów jest bardzo zróżnicowany. Część z nich jest utrzymana w należytym stanie. Inne wymagają podstawowych napraw konserwatorskich. Niektóre są przebudowywane lub remontowane w nieprawidłowy sposób albo są obecnie nieużytkowane, poprzez co niszczą.

Wykaz obiektów patrz: ANEKS: **Załącznik nr 1**

• ZABYTKI TECHNIKI

Wśród zabytków techniki znajdujących się na terenie gminy znajdują się obiekty z końca XIX i początku XX wieku. Warto tutaj wymienić znajdujące się w Daszkowie, Rudzie czy Turznicach

młyny wodne., dróżnicówki w Lisich Kątach, Małym Rudniku czy dworzec kolejowy w Wałdowie Szlacheckim. Wspomniane budynki stanowią charakterystyczne przykłady architektury tego typu. Jednym z obiektów, który wyróżnia się na ich tle jest wieża zielarska w Maruszy, niespotykana w zespołach podworskich ziemi chełmińskiej.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Daszkowo	Młyn wodny	4 ćw. XIX w.	GEZ
2	Lisie Kąty	Dróżnicówka + budynek gosp.	pocz. XX w.	GEZ
3	Mały Rudnik	Dróżnicówka + budynek gosp.	pocz. XX w.	GEZ
4	Mały Rudnik	Dróżnicówka	pocz. XX w.	GEZ
5	Marusza	Wieża zielarska	II poł. XIX w.	GEZ
6	Ruda	Młyn wodny w zespole młyńskim	4 ćw. XIX w.	GEZ
7	Turznice	Młyn wodny	4 ćw. XIX w.	GEZ
8	Wałdowo Szlacheckie	Dworzec kolejowy	pocz. XX w.	GEZ

• ZABYTKOWE CMENTARZE

Ostatnią grupę zabytków nieruchomych stanowią cmentarze, zarówno czynne i nieczynne. Można je podzielić na kilka grup pod względem wyznaniowym. Najstarsze z nich to cmentarze katolickie mające metrykę średniowieczną, znajdujące się w sąsiedztwie kościołów w Mokrem czy Wielkim Węlczu. Kolejne biorące swój początek w wieku XVII, XVIII czy XIX to cmentarze mennonickie, zaraz po nich pochodzące głównie z wieku XIX nekropolie ewangelickie czy pocholeryczne. Duża część cmentarzy mennonickich i ewangelickich zachowała do dziś pierwotny, czytelny układ działki. Niestety nie zachował się w dużej mierze pierwotny układ pochówków. Obecnie na terenie niektórych cmentarzy zachowały się jedynie pojedyncze nagrobki. Najwięcej z nich wciąż istnieje m.in. w Białym Borze, Sosnowce, Wielkim Węlczu, Węgrowie. W latach ubiegłych plany odnowy poszczególnych miejscowości objęły rewitalizację niektórych nekropolii.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Biały Bór	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
2	Dusocin	Cmentarz ewangelicki	I poł. XIX w.	GEZ
3	Gać	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	GEZ
4	Gogolin	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
5	Grabowiec	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
6	Hanowo	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
7	Kobylanka	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
8	Leśniewo	Cmentarz ewangelicki		GEZ
9	Leśniewo	Cmentarz ewangelicki		GEZ
10	Linarczyk	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
11	Lisie Kąty	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
12	Mały Rudnik	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
13	Mokre	Cmentarz przykościelny	XIV w.	GEZ
14	Mokre	Cmentarz parafialny rzym. - kat.	II poł. XIX w.	GEZ
15	Mokre	Cmentarz ewangelicki	3 ćw. XIX w.	GEZ
16	Nowa Wieś	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
17	Nowa Wieś	Cmentarz parafialny rzym. – kat.	1935 r.	GEZ

18	Parski	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
19	Parski	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
20	Piaski	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
21	Ruda	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
22	Skarszewy	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	GEZ
23	Sztynwag	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	GEZ
24	Szynych	Cmentarz przykościelny	XVIII w.	GEZ
25	Szynych	Cmentarz ewangelicki z częścią mennonicką	poł. XIX w.	GEZ
26	Świerkocin	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	GEZ
27	Turznice	Cmentarz parafialny rzym. – kat.	1909 r	GEZ
28	Wąldowo Szlacheckie	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
29	Węgrowo	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	GEZ
30	Wielki Wełcz	Cmentarz przykościelny	XIV w.	GEZ
31	Wielki Wełcz	Cmentarz mennonicki	XVIII w.	GEZ
32	Zakurzewo	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	GEZ
33	Zakurzewo	Cmentarz pocholeryczny	pocz. XIX w.	GEZ

4.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Obecnie podstawową metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Polega on na rozpoznaniu archeologicznym terenu oraz uwzględnianiu informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Na terenie gminy Grudziądz znajduje się w tej chwili 404 stanowiska archeologiczne. Świadczą one o działalności ludzkiej mającej swój początek już w czasach prehistorycznych. Dla każdego z nich założona została karta adresowa zabytku nieruchomego archeologicznego zawierająca dokładne informacje określające jego lokalizację na terenie gminy, takie jak numery działek, co pozwala na bardziej sprawne zarządzanie dziedzictwem tego typu.

Najwięcej obszarów znajduje się w Piaskach i Białym Borze, natomiast najrozleglejsze z nich w Zakurzewie. Wszystkie wspomniane stanowiska podlegają ochronie konserwatorskiej i znajdują się w Gminnej i Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych. Pod względem pełnionej funkcji najwięcej stanowisk zakwalifikowano, jako punkty osadnicze i osady, w mniejszej liczbie występują obozowiska czy ślady osadnicze. W Grabowcu, Nowej Wsi, Parskach, Rudzie, Skarszewach, Sosnowce, Turznicach, Węgrowie i Wielkim Wełczu zostały odkryte cmentarzyska.

Znaleziska datowane są na następujące okresy: pradzieje, mezolit, neolit, epoka brązu, okres halszacki, okres lateński, okres rzymski, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze a także czasy nowożytnie.

Lp.	Miejscowość	Ilość stanowisk archeologicznych
1	Biały Bór	35
2	Brankówka	8
3	Daszkowo	1
4	Dusocin	3
5	Gogolin	20
6	Grabowiec	8
7	Hanowo	9
8	Kobylanka	29
9	Lisie Kąty	7
10	Mały Rudnik	4
11	Marusza	7
12	Mokre	11
13	Nowa Wieś	10
14	Parski	7
15	Piaski	24
16	Pieńki Królewskie	6
17	Ruda	21
18	Skarszewy	32
19	Sosnówka	10
20	Stary Folwark	22
21	Świerkocin	4
22	Sztynwag	5
23	Szynych	18
24	Turznice	28
25	Wąldowo Szlacheckie	8
26	Węgrowo	21
27	Wielki Węlcz	14
28	Wielkie Lniska	29
29	Zakurzewo	3
Razem:		404

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analizę mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń przeprowadzono w oparciu o analizę SWOT.

Mocne strony:

- gmina położona na obszarze o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych;
- zróżnicowany krajobraz kulturowy gminy;
- zachowane do dziś czytelne układy ruralistyczne w Gminie;
- zachowane obiekty historyczne i miejsca pamięci będące świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości;
- duża ilość wartościowych obiektów architektonicznych i budowlanych;
- położenie w niewielkim oddaleniu od miasta Grudziądz;
- dobre skomunikowanie z głównymi ośrodkami miejskimi województwa kujawsko-pomorskiego (Bydgoszcz i Toruń);
- położenie w bezpośrednim sąsiedztwie autostrady A1;
- obiekty sakralne utrzymane w dobrym stanie;
- uchwalone i sukcesywnie sporządzane plany odnowy miejscowości;
- duży potencjał turystyczny oparty na zróżnicowanym krajobrazie kulturowym

Słabe strony:

- niewykorzystywanie potencjału związanego z wielokulturową tradycją;
- zbyt mała popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów i terenów, na których się znajdują;
- niewystarczająca świadomość społeczna o możliwościach pozyskania środków finansowych;
- brak środków na renowację obiektów zabytkowych będących w rękach prywatnych;
- samowolne działania w obrębie zabytków, bez uzgodnień z konserwatorem zabytków;
- niedostateczne oznaczenie niektórych miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie;
- niewystarczające nakłady na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami;
- brak środków na prowadzenie dokładnych badań architektonicznych i historycznych;
- słaba ekspozycja najważniejszych obiektów zabytkowych gminy;
- niska aktywność kulturalno-społeczna mieszkańców gminy

Szanse:

- rezerwacja w budżecie gminy środków związanych z ochroną zabytków;

- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego i naturalnego w lokalnych dokumentach o znaczeniu strategicznym;
- poszerzanie oferty szlaków turystycznych gminy;
- możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych;
- wzrastająca atrakcyjność turystyczna regionu;
- ścisła współpraca ze stolicą administracyjną powiatu w zakresie wspólnych działań promocyjnych i inwestycyjnych zwiększających atrakcyjność turystyczną regionu;
- nawiązywanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- sukcesywne prowadzenie prac przy obiektach i założeniach zabytkowych w celu zachowania oraz podnoszenia ich atrakcyjności turystycznej;
- inwestycje w infrastrukturę turystyczną oraz wspieranie lokalnych przedsięwzięć mających na celu rozwój agroturystyki i bazy noclegowej na terenie Gminy
- edukacja obecnych i przyszłych użytkowników w zakresie bieżącej pielęgnacji obiektów zabytkowych
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy

Zagrożenia:

- brak wsparcia finansowego dla obiektów zabytkowych nie wpisanych do rejestru;
- postępująca degradacja obiektów zabytkowych związana z niewłaściwym ich użytkowaniem lub brakiem użytkowania;
- degradacja obiektów na skutek przypadkowych lub celowych działań;
- niewystarczające środki budżetowe do realizacji planowanych inwestycji;
- brak wiedzy na temat wartości dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy;
- działalność inwestycyjna w bliskim sąsiedztwie obiektów zabytkowych
- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków lub brak zainteresowania obiektem zabytkowych, w którego są posiadaniu;

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz na lata 2020-2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy. Działania te mają służyć budowaniu i utrwalaniu tożsamości mieszkańców regionu, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi ruchu turystycznego na obszarze gminy, a także rozwojowi społeczno-

gospodarcemu. Aby osiągnąć powyższe cele należy podjąć działania priorytetowe, które będą realizowane w długoletniej perspektywie.

Dla potrzeb Programu określono trzy podstawowe priorytety. W ich ramach zostały ustalone kierunki działań oraz prowadzące do ich realizacji zadania, które w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno- gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	• Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów) • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy • Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością gminy) do nowych funkcji • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy) • Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych • Rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych przemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.) • Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych	2020-2024

Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	• Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych • Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp.	2020-2024
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	• Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną • Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną • Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”) • Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach	2020-2024

Priorytet II:
Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	• Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków) oraz obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy • Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) • Opracowanie planu kontroli stanu zachowania historycznych obiektów znajdujących się na terenie gminy) • Walka z samowolami budowlanymi • Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych wsi i założeń historycznych	2020-2024

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	• Powołanie parku kulturowego i sporządzenie planu jego ochrony oraz opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego tego obszaru • Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych (m.in. układów ruralistycznych)	2020-2024
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	• Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, – wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy – wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk	2020-2024

Priorytet III:**Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości**

Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	• Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego • Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego	2020-2024
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	• Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego skierowanych do samorządów, a także prywatnych właścicieli zabytków • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy • Oznakowanie obiektów zabytkowych przy pomocy tablic informacyjnych • Utrwalenie tradycji miejsca w postaci informacji na temat nieistniejących historycznych obiektów	2020-2024

Specjalistyczne rozpoznawanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywaniem lub realizowanym procesem inwestycyjnym	• Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) • Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego) • Finansowanie wykonania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych	2020-2024
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	• Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego • Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy	2020-2024

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Postęp w realizacji założeń zawartych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami powinien być monitorowany przez osoby zajmujące się ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Dzięki temu możliwym będzie wdrażanie projektów, które są zgodne z założeniami dokumentu.

W celu realizacji zadań w nim przyjętych zakłada się potrzebę następujących działań:

- A. Współpraca władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych czy parafiami
- B. Działania własne władz gminy:
 - **instrumenty prawne** - sporządzenie i uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego; tworzenie parków kulturowych; wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które winny być objęte ochroną;
 - **instrumenty finansowe** - należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy, stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych; stosowanie nagród, zachęt finansowych dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
 - **instrumenty koordynacji** - realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.; współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

- **instrumenty kontrolne** - aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków; sporządzanie wykazu obiektów wymagających natychmiastowej interwencji; monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego;
- C. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prezydent, burmistrz, wójt ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy. Zaleca się, aby sprawozdania te były przekazywane do wiadomości Urzędu Ochrony Zabytków.

Kolejny Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz powinien być opracowany po czterech latach od przyjęcia obecnego przez Radę Gminy w Grudziądzu.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- Wysokość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów zabytkowych poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów;
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi;
- Inne

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
- Liczba utworzonych parków kulturowych;
- Liczba wniosków o wpis do rejestru lub ewidencji zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii;
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi;
- Inne

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego);
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych;
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników);
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawowym dokumentem regulującym sprawy związane z finansowaniem opieki nad zabytkami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.).

Podmiotem odpowiedzialnym za utrzymanie zabytku w dobrym stanie jest osoba/ grupa osób posiadająca do niego tytuł prawny w postaci aktu własności, użytkowania wieczystego czy też trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie prac przy zabytkach jest jej zadaniem własnym. Posiadacze zabytków będący zobowiązanymi do finansowania przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich czy też robót budowlanych mają możliwość ubiegania się o dofinansowanie z następujących środków:

9.1. DOTACJE

Sposób i forma, w jakiej może zostać udzielona dotacja celowa na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, zabytku wpisanym do rejestru czy też do Gminnej Ewidencji regulowany jest w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. sporządzonym na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dotacja może zostać udzielona zarówno osobie fizycznej jak i jednostce samorządu terytorialnego czy innej jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku.

Środki z budżetu państwa na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich mogą zostać udzielone zarówno przez **ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego**, a także przez **wojewódzkiego konserwatora zabytków**.

W **Art. 77.** Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami został określony szczegółowy wykaz prac przy zabytkach będących pod ochroną, które mogą zostać objęte dotacją:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Kwota dotacji na prace przy zabytku może wynieść do 50 % nakładów koniecznych do wykonania prac. W szczególnych przypadkach, takich jak szczególna wartość historyczna, artystyczna, naukowa lub potrzeba przeprowadzenia złożonych technologicznie prac wartość dofinansowania może wynieść 100%.

- **DOTACJE WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU OCHRONY ZABYTEKÓW**

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami o dofinansowanie do prac przy zabytkach można ubiegać się również z funduszy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

W przypadku Kujawsko- Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zasady udzielania dotacji reguluje zarządzenie nr 1/2018 z dnia 8 stycznia 2018 roku oparte na wyżej wspomnianej ustawie.

Osobami uprawnionymi są, jak w przypadku dotacji ministerialnych użytkownicy zabytków mający do nich tytuł prawny wspomniany powyżej. Poziom dofinansowania prac restauratorskich i konserwatorskich wynieść może do 50 % poniesionych koniecznych wydatków, a w szczególnych przypadkach (szczególna wartość historyczna, artystyczna, naukowa lub potrzeba przeprowadzenia złożonych technologicznie prac) nawet do 100 %. Dofinansowanie może być udzielone na wszelkie prace restauratorskie, konserwatorskie, roboty budowlane planowane na rok, w którym udzielona ma zostać dotacja. Muszą to być jednak prace realizowane bez udziału środków unijnych. Właściciel zabytku może się także ubiegać o refundację poniesionych kosztów, z załozeniem, iż prace nad zabytkiem odbyły się nie wcześniej niż na trzy lata przed ubieganiem się o refundację.

- **DOTACJE SAMORZĄDU WOJEWÓDZKIEGO**

Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego udziela dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się na terenie województwa. Zasady udzielania tych dotacji i sposobu ich realizacji określone zostały w Uchwale nr XXV/497/08 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 września 2008 r., która oparta jest na wytycznych zawartych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Analogicznie, jak w przypadku dotacji ministerialnych, jak i konserwatora wojewódzkiego osoby upoważnione do ubiegania się o dotację to wszelkie osoby fizyczne czy też jednostki organizacyjne, terytorialne mające tytuł prawny do zabytku. Zadania, na które dotacja może być udzielona, jak i jej wysokość określone w ustawie z dnia 23 lipca 2003 odnoszące się również do dotacji na szczeblu wojewódzkim pozostają także bez zmian.

- **DOTACJE GMINNE I POWIATOWE**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym i ustawą z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy

zabytkach jest obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego i powiatowego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Wszelkie dotacje do prac przy zabytkach, w przypadku samorządów terytorialnych, zostają zatwierdzone poprzez radnych w drodze uchwały, która określa zasady udzielania dotacji z budżetu gminy czy powiatu, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Powyższe kwestie w dużej mierze są regulowane przez rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe ustalenia określone zostają w drodze uchwały przez Radę Gminy czy Powiatu.

- **DOTACJE MINISTRA SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI – FUNDUSZ KOŚCIELNY**

Fundusz kościelny powołano na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r., który traktuje o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego. Miała to być forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Fundusz kościelny zgodnie z zasadą równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Dysponentem funduszu jest obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Zadania, na które mogą zostać przeznaczone środki z funduszu kościelnego:

- konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo, tj.: ustawę z dnia 7 lipca 1994 r., ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Kwalifikujące się zadania:

- remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej);
- w szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne,

dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się, co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki);

9.2. PROGRAMY OPERACYJNE MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Jednym z ważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego są środki pozyskiwane z budżetu państwa, których dysponentem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Każdego roku pojawiają się stosowne programy

• PROGRAM OCHRONA ZABYTEKÓW

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, które ma być realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Do głównych zadań programu należą te, mające prowadzić do zachowania i utrwalenia substancji zabytkowej. O dotację nie mogą się zaś ubiegać właściciele chcący poddać zabytek adaptacji, przebudowie czy znacznej rekonstrukcji. Całkowite finansowanie zadania można otrzymać jedynie w szczególnych wypadkach takich jak m.in. wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna czy naukowa.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się:

- podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie;
- państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Rodzaje zadań kwalifikowanych do dofinansowania w ramach programu:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków

wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

• **OCHRONA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH**

Strategicznym celem programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego in situ, zgodna z normami międzynarodowymi wskazanymi w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS.

Cele szczegółowe programu:

- wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych;
- wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Zadania:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku, których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej;
- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

• **PROMESA MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w latach wcześniejszych, t.j. 2007- 2013 w ramach: PO Infrastruktura i Środowisko, Regionalnych Programów Operacyjnych, PO Innowacyjna Gospodarka, PO Kapitał Ludzki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Programów Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej, Programu Kultura oraz następujących po nich, które ogłoszone są w ramach finansowania UE w latach 2014- 2020.

Podmiotem uprawnionym do korzystania z dotacji są jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury.

Wysokość dofinansowania z Promesy MKiDN może wynieść nawet do 85 % środków wkładu własnego.

9.3. ŚRODKI UNIJNE

Poza środkami finansowania pochodzącymi z budżetu państwa, które są podstawowymi formami finansowania prac przy zabytkach i szeroko pojętym dziedzictwie kulturowym, właściciele zabytków mogą ubiegać się o dotację z funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- **PROGRAM OPERACYJNY *Infrastruktura i środowisko* – Oś priorytetowa VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”**

W ramach tej osi priorytetowej możliwa jest realizacja zadań zakładających ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym. Jest ona dedykowana regionom słabiej i lepiej rozwiniętym. Jest przeznaczona do finansowania wyłącznie z jednego funduszu t.j. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Priorytet inwestycyjny 6 c) ZACHOWANIE, OCHRONA, PROMOWANIE I ROZWÓJ DZIEDZICTWA NATURALNEGO I KULTUROWEGO

Cele szczegółowe tego priorytetu zakładają lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego, a także wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa, jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki.

Zakres interwencji zakłada objęcie wsparciem zadań związanych z ochroną i udostępnianiem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ponadregionalnym: ogólnopolskim czy światowym, w tym

obiektów znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO czy uznanych przez Prezydenta RP za pomniki historii.

Zakłada się, iż w ramach inwestycji wspierane będą działania dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji, co ma prowadzić w efekcie do poprawy warunków eksponowania i propagowania kluczowych elementów dziedzictwa kulturowego Polski oraz zasobów kultury, a co z kolei będzie miało pozytywny wpływ na rozpoznawalność i atrakcyjność polskiej przestrzeni.

- **PROGRAM ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH 2014-2020 (PROW 2014-2020)**

W ramach programu możliwe jest otrzymanie dofinansowania na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenach wiejskich.

Działanie M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich

Działanie ma za zadanie wspieranie rozwoju infrastruktury wiejskiej oraz odnowę wsi, co przyczyniać się ma do poprawy warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej. W zakres tego działania wchodzi trzy odrębne poddziałania, w ramach których realizowane są poszczególne operacje.

Poddziałanie: Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej.

- Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego.

W ramach tego poddziałania możliwe jest uzyskanie dofinansowania na realizację inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego.

- **MECHANIZM FINANSOWY EUROPEJSKIEGO OBSZARU GOSPODARCZEGO (EOG)**

Mechanizm Finansowy EOG jest obecnie, obok funduszy strukturalnych jednym z największych źródeł zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki są przekazywane przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego t.j. Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Tymi przyznawanymi Polsce dysponuje Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Obecnie trwa III edycja funduszy norweskich i EOG (2014 -2021). Polska podpisała umowy międzyrządowe 20 grudnia 2017 r. W ramach tej edycji dofinansowanie przewidziane jest na następujące działania:

Działanie I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym

Celem tego działania ma być poprawa w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym przy stworzeniu odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej.

W ramach powyższego działania możliwe jest wdrożenie projektów dotyczących zachowania dziedzictwa kulturowego, co zawierać się ma w:

Poddziałaniu 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

- ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej;
- ochrona zabytkowych ogrodów i parków

Maksymalny udział ww. prac w projekcie może wynosić 85% kosztów kwalifikowanych.

Podmioty, do których skierowany jest program finansowania:

- Publiczne instytucje kultury
- Archiwa państwowe.
- Publiczne szkoły i uczelnie artystyczne.
- Kościoły i związki wyznaniowe.
- Organizacje pozarządowe z obszaru kultury.
- Jednostki samorządu terytorialnego.
- Podmioty zarządzające obiektami wpisanymi na listę UNESCO lub uznanymi przez prezydenta RP za Pomniki Historii.

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Cele zawarte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grudziądz będą realizowane poprzez:

- Współpracę władz Gminy Grudziądz z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia i umowy;
- Wykorzystanie dotacji w celu finansowania zadań z zakresu ochrony zabytków na terenie gminy;
- Inicjatywy własne Gminy Grudziądz.

W przypadku obiektów zabytkowych, będących własnością gminy planowane są w najbliższych latach następujące działania:

- Sosnówka 16, dawna szkoła – wymiana pokrycia dachowego
- Szynych 36, dawna szkoła - wymiana pokrycia dachowego
- Wielki Węlcz 13, szkoła - wymiana pokrycia dachowego

Pozostałe inwestycje związane z zabytkami będącymi własnością gminy związane są głównie z pracami, których celem jest utrzymanie obiektów w należyтым stanie.

11. ANEKSY**Załącznik nr 1**

**ZABYTKI NIERUCHOME NIEWPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW
UJĘTE W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW – 2018 r.**

LP	MIEJSCOWOŚĆ	NR	OBIEKT	NR EWID. DZ.	DATOWANIE	UWAGI
1	Biały Bór	1	Budynek mieszkalno-gospodarczy	487	XIX/XX w.	
2	Biały Bór	36	Budynek mieszkalno-gospodarczy	424/4	pocz. XX w.	
3	Biały Bór	42	Budynek mieszkalny w zagrodzie	292/13	pocz. XX w.	
4	Biały Bór	80	Budynek mieszkalno - gospodarczy	258	pocz. XX w.	
5	Biały Bór	97	Szkoła	31/7	k. XIX w.	
6	Biały Bór		Cmentarz ewangelicki	206/2	poł. XIX w.	
7	Brankówka	12	Budynek mieszkalny + budynek gospodarczy	138, 139/2	k. XIX w.	
8	Brankówka	17	Budynek mieszkalny	39/2	pocz. XX w.	
9	Daszkowo		Młyn wodny	144/1	4 ćw. XIX w.	
10	Daszkowo		Dwojak w zespole młyńskim	235/1	pocz. XX w.	
11	Dusocin	4	Budynek mieszkalny	72/7	k. XIX w.	
12	Dusocin	6	Budynek mieszkalny	65	k. XIX w.	
13	Dusocin	9	Szkoła	60/2	Pocz. XX w.	
14	Dusocin	27	Budynek inwentarski w zagrodzie	146/6	k. XIX w.	
15	Dusocin	29	Leśniczówka + budynek gospodarczy	3166/5	pocz. XX w.	
16	Dusocin	31	Budynek mieszkalny	109/7	pocz. XX w.	
17	Dusocin	34	Budynek mieszkalny	76/5	pocz. XX w.	
18	Dusocin		Kapliczka przydrożna	187/13	pocz. XX w.	

19	Dusocin		Cmentarz ewangelicki	89	I poł. XIX w.	
20	Dusocin		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	80	1914-1915	N 53°33'42,1" E 18°50'26,6"
21	Dusocin		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 28	80	1914-1915	N 53°33'42,7" E 18°50'28,5"
22	Dusocin		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	86/2	1944 r.	N 53°33'33,01" E 18°50'58,85"
23	Gać	39	Budynek mieszkalno- gospodarczy	160	k. XIX w.	
24	Gać	49	Budynek mieszkalno- gospodarczy	155/5	k. XIX w.	
25	Gać		Cmentarz ewangelicki	179	II poł. XIX w.	
26	Gać		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	201/1	1944 r.	N 53°27'30,98" E 18°47'03,29"
27	Gogolin	9	Budynek mieszkalny (Czworak)	143/3	1908 r.	
28	Gogolin	13	Budynek mieszkalny	146	XIX/XX w.	
29	Gogolin	19	Szkoła	89/3	XIX/XX w.	
30	Gogolin		Cmentarz ewangelicki	152	poł. XIX w.	
31	Grabowiec	2	Budynek mieszkalno-gospodarczy	80/2, 82/22	Po 1920 r.	
32	Grabowiec	3	Budynek mieszkalno-gospodarczy	38/1	k. XIX w.	
33	Grabowiec		Cmentarz ewangelicki	34	poł. XIX w.	
34	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 15	17/9	1914-1915	N 53°29'19,6" E 18°51'32,8"

35	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	17/7	1914-1915	N 53°29'39,0" E 18°51'27,8"
36	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 17	95	1914-1915	N 53°29'51,1" E 18°51'55,0"
37	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	17/9	1944 r.	N 53°29'12,05" E 18°52'01,71"
38	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Regelbau 668 (bierny)	17/9	1944 r.	N 53°29'21,12" E 18°52'12,15"
39	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	82/10	1944 r.	N 53°29'38,82" E 18°52'29,09"
40	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	82/11	1944 r.	N 53°29'42,55" E 18°52'28,76"
41	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	82/11	1944 r.	N 53°29'43,02" E 18°52'29,34"
42	Grabowiec		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	82/11	1944 r.	N 53°29'44,04" E 18°52'29,07"
43	Hanowo		Budynek mieszkalno-gospodarczy	128/2	k. XIX w.	
44	Hanowo		Cmentarz ewangelicki	264	poł. XIX w.	
45	Kobylanka		Budynek mieszkalny	423/4	k. XIX w.	
46	Kobylanka		Szkoła + budynek gospodarczy	371	1900 r.	
47	Kobylanka		Cmentarz ewangelicki	437/1	poł. XIX w.	
48	Leśniewo		Cmentarz ewangelicki	3158/10		

49	Leśniewo		Cmentarz ewangelicki	3167/2		
50	Leśniewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 29	98	1914-1915	N 53°33'46,9" E 18°50'18,9"
51	Leśniewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 30	3158/4	1914-1915	N 53°33'48,5" E 18°49'32,2"
52	Leśniewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	47/2	1944 r.	N 53°33'49,65" E 18°49'41,85"
53	Linarczyk	6	Budynek mieszkalny	203	1900 r.	
54	Linarczyk	7	Budynek mieszkalny	200/1	40 lata XX w.	
55	Linarczyk	11	Budynek mieszkalny i gospodarczy	193/2	40 lata XX w.	
56	Linarczyk	12	Budynek mieszkalno-gospodarczy	184/3	pocz. XX w.	
57	Linarczyk		Cmentarz ewangelicki	205	poł. XIX w.	
58	Lisie Kąty		Aleja przydrożna klonowa Lisie Kąty- Kłódka	290/1		
60	Lisie Kąty	10/18	Budynek mieszkalny i gospodarczy	244/8	k. XIX w.	
61	Lisie Kąty	14	Dróżnicówka + budynek gospodarczy	361	pocz. XX w.	
62	Lisie Kąty	20	Budynek Aeroklubu Nadwiślańskiego	73/1	50 lata XX w.	
63	Lisie Kąty		Cmentarz ewangelicki	242, 243	poł. XIX w.	

64	Lisie Kąty		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 20	3202/5	1914-1915	N 53°31'19,0" E 18°52'02,5"
65	Lisie Kąty		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	3201/1	1914-1915	N 53°31'33,4" E 18°52'04,6"
66	Lisie Kąty		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 21	303	1914-1915	N 53°31'39,6" E 18°52'05,6"
67	Lisie Kąty		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	333/4	1944 r.	N 53°30'38,85" E 18°51'57,79"
68	Lisie Kąty		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	333/4	1944 r.	N 53°30'46,66" E 18°52'01,89"
69	Małe Lniska	5	Dwór w zespole podworskim	77/9	3 ćw. XIX w.	
70	Małe Lniska	4	Czworak w zespole podworskim	79/1	k. XIX w.	
71	Mały Rudnik	19	Budynek mieszkalno-gospodarczy (d. 31)	27	k. XIX w.	
72	Mały Rudnik	20	Szkoła	28/4	1894 r.	
73	Mały Rudnik	22c	Budynek mieszkalny	59/4	1910 r.	
74	Mały Rudnik	24	Budynek mieszkalno-gospodarczy	2/14	k. XIX w.	
75	Mały Rudnik	52	Karczma	63/1	pocz. XX w.	
76	Mały Rudnik	79	Budynek mieszkalno-gospodarczy (d. nr 90)	155/5	k. XIX w.	
77	Mały Rudnik		Budynek mieszkalno-gospodarczy	51/11	II poł. XIX w.	

			(d. nr 19)			
78	Mały Rudnik		Budynek mieszkalno-gospodarczy (d. nr 92)	153	k. XIX w.	
79	Mały Rudnik	84	Dróżnicówka + budynek gospodarczy	159	pocz. XX w.	
80	Mały Rudnik		Dróżnicówka	145	pocz. XX w.	
81	Mały Rudnik		Cmentarz ewangelicki	53	poł. XIX w.	
82	Marusza		Willa w zespole podworskim	18/4	1860 r.	
83	Marusza		Wieża zielarska	18/4	1861 r.	
84	Marusza		Park podworski	18/4, 6/2	II poł. Xix w.	
85	Marusza		Teren założenia dworsko-parkowego	2/12, 6/2, 18/1, 18/4	II poł. XIX w.	
86	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	317/2	1944 r.	N 53°26'32,54" E 18°49'00,01"
87	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	10	1944 r.	N 53°26'34,03" E 18°49'31,73"
88	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	35	1944 r.	N 53°25'44,38" E 18°49'29,78"
89	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	35	1944 r.	N 53°25'41,97" E 18°49'25,42"
90	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	30/9	1944 r.	N 53°25'38,76" E 18°50'23,51"
91	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	36/1	1944 r.	N 53°25'25,07" E 18°50'00,49"

92	Marusza		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	36/1	1944 r.	N 53°25'24,04" E 18°49'49,12"
93	Mokre	1	Plebania	122/4	3 ćw. XIX w.	
94	Mokre	1	Budynek gospodarczy przy plebanii	122/4	3 ćw. XIX w.	
95	Mokre		Cmentarz przykościelny	122/4	XIV w.	
96	Mokre		Cmentarz parafialny rzym. - kat.	123,328	II poł. XIX w.	
97	Mokre		Kapliczka przydrożna	122/4	pocz. XX w.	
98	Mokre		Założenie parkowe przy plebanii	122/4	II poł. XIX w.	
99	Mokre	2	Organistówka + budynek gospodarczy	122/4	k. XIX w.	
100	Mokre	9	Budynek mieszkalno-gospodarczy	113/9, 113/11	pocz. XX w.	
101	Mokre	10	Budynek mieszkalno-gospodarczy	370/6	k. XIX w.	
102	Mokre	20	Pastorówka	143/13	1895 r.	
103	Mokre		Kościół ewangelicki	143/14	1895 r.	
104	Mokre	29	Budynek mieszkalny z założenia młyńskiego	3/1	k. XIX w.	
105	Mokre	43	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	173/9	3 ćw. XIX w.	
106	Mokre		Założenie zieleni komponowanej przy domu nr 43	173/10	II poł. XIX w.	
107	Mokre	46	Budynek mieszkalny (czworak)	172/23	k. XIX w.	
108	Mokre	52	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	70/8	3 ćw. XIX w.	
109	Mokre	114	Szkoła	140/17	pocz. XX w.	
110	Mokre		Kaplica grobowa	31/7	3 ćw. XIX w.	
111	Mokre		Cmentarz ewangelicki	31/7	3 ćw. XIX w.	
112	Mokre		Kapliczka przydrożna	324	pocz. XX w.	
113	Nowa Wieś	Grudziądzka 39	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	443/1	4 ćw. XIX w.	

114	Nowa Wieś	Grudziądzka 45	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	426/7	3 ćw. XIX w.	
115	Nowa Wieś	Grudziądzka 45	Założenie zieleni komponowanej przy budynku mieszkalnym nr 45	426/5, 7-9	3 ćw. XIX w.	
116	Nowa Wieś	Grudziądzka	Kaplica grobowa rodziny Wirch	139	4 ćw. XIX w.	
117	Nowa Wieś	Grudziądzka	Cmentarz ewangelicki	139	poł. XIX w.	
118	Nowa Wieś	Piaskowa	Cmentarz parafialny rzym. – kat.	523/2	1935 r.	
119	Nowa Wieś	Leśna	Zespół „Fortu Nowa Wieś” – Fort Dwernickiego:	217	1900-1902 r.	
120	Nowa Wieś		Schron główny	217		
121	Nowa Wieś		Wartownia W-1	217		
122	Nowa Wieś		Wartownia W-2			
123	Nowa Wieś		Wartownia W-3			
124	Nowa Wieś		Wartownia W-4			
125	Nowa Wieś	29 Października	Ziemna reduta cytadeli	463/1, 463/3, 463/4, 463/6, 463/7, 463/8	1812-1813 r.	
126	Nowa Wieś		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - trytytor dwustronny	działka nr 190/4, obr. 0011	1939 r.	
127	Nowa Wieś		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - trytytor dwustronny	działka nr 3189/18, obr.0011	1939 r.	
128	Parski	11	Szkoła	167	k. XIX w.	
129	Parski	13	Budynek mieszkalny	166/4	1908 r.	
130	Parski		Cmentarz ewangelicki	190	poł. XIX w.	
131	Parski		Cmentarz ewangelicki	146/1	poł. XIX w.	

132	Parski		Zespół „Fortu Parski”- Fort Czarneckiego:	3189/12, 13	1900-1902 r.	
133	Parski		Schron główny	242		
134	Parski		Wartownia W-1			
135	Parski		Wartownia W-2			
136	Parski		Wartownia W-3			
137	Parski		Mały szaniec (schron i wartownia)			
138	Parski		Bateria Północna		1914 r.	
139	Parski		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - tradytor dwustronny	działka nr 102, obr. 0012		
140	Parski		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - tradytor dwustronny	działka nr 127/3, obr. 0012		
141	Piaski	4	Karczma	21/1	k. XIX w.	
142	Piaski	7	Pastorówka + budynki gospodarcze	50/5	1900 r.	
143	Piaski	10	Szkoła	30	pocz. XX w.	
144	Piaski		Kościół ewangelicki	50/3	1900 r	
145	Piaski		Cmentarz ewangelicki	50/3	poł. XIX w.	
146	Pieńki Królewskie		Kościół ewangelicki	84	1908 – 1911 r.	
147	Rozgarty	5	Budynek mieszkalny	42	1891 r.	
148	Rozgarty	16	Budynek mieszkalno-gospodarczy	60/2, 61	pocz. XX w.	
149	Ruda	6	Budynek mieszkalno-gospodarczy	40/2	k. XIX w.	
150	Ruda	7	Budynek mieszkalno-gospodarczy	60/1	k. XIX w.	
151	Ruda	8	Budynek mieszkalny w zespole młyńskim	43	poł. XIX w., 1918 r.	
152	Ruda	8	Młyn wodny w zespole młyńskim	44	4 ćw. XIX w.	
153	Ruda		Założenie parkowe w zespole młyńskim	43	II poł. XIX w.	

154	Ruda		Teren założenia młyńskiego	43,44, 94	Poł. XIX w.	
155	Ruda	9	Szkoła i budynek gospodarczy	95	k. XIX w.	
156	Ruda	27	Budynek mieszkalny	125/1	k. XIX w.	
157	Ruda	33	Budynek mieszkalno-gospodarczy	102/2	pocz. XX w.	
158	Ruda		Cmentarz ewangelicki	211	poł. XIX w.	
159	Skarszewy	1	Leśniczówka	46	k. XIX w.	
160	Skarszewy	17	Budynek mieszkalny w majątku ziemskim	119/1,2	3 ćw. XIX w.	
161	Skarszewy	17A	Stajnia w majątku ziemskim	119/1	3 ćw. XIX w.	
162	Skarszewy	24	Budynek mieszkalny + gospodarczy w zagrodzie	107	pocz. XX w.	
163	Skarszewy		Cmentarz ewangelicki	91	II poł. XIX w.	
164	Sosnówka	1	Budynek mieszkalno-gospodarczy	167/1	k. XIX w.	
165	Sosnówka	10/11	Budynek gospodarczy	158,159	k. XIX w.	
166	Sosnówka	16	Szkoła	149	pocz. XX w.	
167	Sosnówka	32	Budynek mieszkalny	38	1851 r.	
168	Sosnówka	(d. 31)	Chałupa mennonicka	28	I poł. XIX w.	
169	Sosnówka		Cmentarz mennonicki	161	k. XVII w.	
170	Stary Folwark		Cmentarz ewangelicki	84/1	poł. XIX w.	
171	Sztynwag	10	Chałupa mennonicka	95/12	I poł. XIX w.	
172	Sztynwag		Cmentarz ewangelicki	13	II poł. XIX w.	
173	Szynych	16	Budynek mieszkalno-gospodarczy	33/1	pocz. XX w.	
174	Szynych	17	Budynek mieszkalno-gospodarczy	32/1	30 lata XX w.	
175	Szynych	36	Budynek mieszkalny	112, 113/4	k. XIX w.	
176	Szynych	49	Plebania + budynek gospodarczy	175/1	k. XIX w.	
177	Szynych	50	Budynek mieszkalny	137	pocz. XX w.	
178	Szynych	55	Karczma, sklep	144/4, 144/5	pocz. XX w.	

179	Szynych	61	Budynek mieszkalno-gospodarczy	149	pocz. XX w.	
180	Szynych		Cmentarz przykościelny	141	XVIII w.	
181	Szynych		Cmentarz ewangelicki z częścią mennonicą	73	poł. XIX w.	
182	Świerkocin		Cmentarz ewangelicki	107	II poł. XIX w.	
183	Świerkocin		Zespół „Fortu Świerkocin” – Fort Prądyńskiego:	132/1	1900-1902 r.	
184	Świerkocin		Schron główny	132/1		
185	Świerkocin		Wartownia W-1	132/1		
186	Świerkocin		Wartownia W-2	132/1		
187	Świerkocin		Wartownia W-3	132/1		
188	Świerkocin		Wartownia W-4	132/1		
189	Świerkocin		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - tradytor dwustronny	działka nr 88, obr. 0022		
190	Świerkocin		Zespół polskich umocnień na odcinku rzeki Osy z 1939 r.: schron - tradytor dwustronny	działka nr 254/2, obr. 0022		
191	Turznice	47	Budynek mieszkalny	84/3	1924 r.	
192	Turznice	54	Budynek mieszkalny	97	Po 1920 r.	
193	Turznice	56	Młyn wodny	86/2	4 ćw. XIX w.	
194	Turznice		Kościół parafialny p.w. Św. Józefa	166	1936 r.	
195	Turznice		Chałupa	76/3	pocz. XX w.	
196	Turznice		Cmentarz parafialny rzym. – kat.	116/8, 116/9, 173/4	1909 r.	
197	Wałdowo Szlacheckie	17	Dworzec kolejowy	56	Pocz. XX w.	
198	Wałdowo Szlacheckie	34	Dróżnicówka + budynek gospodarczy	61	Pocz. XX w.	
199	Wałdowo Szlacheckie	35	Kolejowy budynek mieszkalny	56	Pocz. XX w.	

200	Wałdowo Szlacheckie		Cmentarz ewangelicki	107	poł. XIX w.	
201	Węgrowo		Aleja przydrożna dębowa	działka nr 18/1, obr. 0025		
202	Węgrowo	13	Poniatówka	252/1	30 lata XX w.	
203	Węgrowo	23	Poniatówka	266/1	30 lata XX w.	
204	Węgrowo	23	Kapliczka w zagrodzie	266/1	30 lata XX w.	
205	Węgrowo	27	Poniatówka	268/10	30 lata XX w.	
206	Węgrowo	29	Poniatówka + budynki gospodarcze	267/4	30 lata XX w.	
207	Węgrowo	46	Szkoła + budynek gospodarczy	109	pocz. XX w.	
208	Węgrowo	72	Poniatówka	91/2	30 lata XX w.	
209	Węgrowo		Teren założenia folwarcznego	8/30	XVIII w. -1914 r.	
210	Węgrowo		Cmentarz ewangelicki	36/7	poł. XIX w.	
211	Węgrowo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 8	132/1	1914-1915	N 53°27'36,3" E 18°48'40,7"
212	Węgrowo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	21	1944 r.	N 53°27'56,38" E 18°50'20,34"
213	Wielkie Lniska		Aleja przydrożna lipowa Wielkie Lniska-Nicwałd	działka nr 78 (obr. 0026), działka nr 53 (obr. 0026)		
214	Wielkie Lniska	1	Dwór w zespole podworskim	56/19	II poł. XIX w., pocz.	
215	Wielkie Lniska		Rządcówka w zespole podworskim	56/14	k. XIX w.	

216	Wielkie Lniska	1	Obora w zespole podworskim	56/19	Po 1920 r.	
217	Wielkie Lniska	1	Chlewnia w zespole podworskim	56/19	XIX/XX w.	
218	Wielkie Lniska	1	Cielętnik w zespole podworskim	56/19	po 1920 r.	
219	Wielkie Lniska		Teren założenia dworsko-parkowego	56/14, 56/19	II poł. XIX w.	
220	Wielkie Lniska		Zespół umocnień fortu rozproszonego Małe Księże Góry	42	1890 – 1914 r.	
221	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriaum) - IR 13	56/24	1914-1915	N 53°28'23,4" E 18°50'23,3"
222	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanteriaum) - IR 14	52/54	1914-1915	N 53°28'54,7" E 18°51'12,2"
223	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Stacja wodna	48/138	1914-1915	N 53°29'09,5" E 18°51'19,1"
224	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron dowodzenia	48/138	1914-1915	N 53°29'10,2" E 18°51'28,0"
225	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	56/24	1944 r.	N 53°28'20,56" E 18°51'01,32"
226	Wielkie Lniska		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	52/55	1944 r.	N 53°28'36,22" E 18°50'40,74"
227	Wielki Węlcz	8	Budynek mieszkalny	396/1	k. XIX w.	

228	Wielki Węlcz	13	Szkoła	197/2	1900-1903 r.	
229	Wielki Węlcz	14	Budynek mieszkalny	392/1, 394/16	pocz. XX w.	
230	Wielki Węlcz	15	Posterunek polskiej straży granicznej	381	po 1920 r.	
231	Wielki Węlcz	20	Budynek mieszkalny	379	k. XIX w.	
232	Wielki Węlcz	21	Budynek mieszkalny	380	k. XIX w.	
233	Wielki Węlcz	36	Budynek mieszkalny + gospodarczy	345/1	k. XIX w.	
234	Wielki Węlcz	40	Budynek mieszkalny	366/1	k. XIX w.	
235	Wielki Węlcz		Kościół parafialny p.w. Św. Jana Chrzciciela	320	XIV w. 1737 r.	
236	Wielki Węlcz		Dzwonnica przy kościele	320	pocz. XX w.	
237	Wielki Węlcz		Poniatówka	152/1	30 lata XX w.	
238	Wielki Węlcz		Kapliczka przydrożna	410	pocz. XX w.	
239	Wielki Węlcz		Cmentarz przykościelny	320	XIV w.	
240	Wielki Węlcz		Cmentarz mennonicki	403	k. XVIII w.	
241	Wielki Węlcz		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Wartownia	3162/6	1914-1915	N 53°34'11,2" E 18°47'53,4"
242	Wielki Węlcz		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 32	3162/4	1914-1915	N 53°34'12,4" E 18°47'35,2"
243	Wielki Węlcz		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z lat 1914-1915: Schron piechoty (Infanterieraum) - IR 33	3162/4	1914-1915	N 53°34'13,7" E 18°47'23,1"
244	Zakurzewo	15	Szkoła	259	k. XIX w.	
245	Zakurzewo		Cmentarz ewangelicki	246	II poł. XIX w.	

246	Zakurzewo		Cmentarz pocholeryczny	106/2	pocz. XIX w.	
247	Zakurzewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Regelbau 668 (bierny)	226	1944 r.	N 53°34'07,09" E 18°47'59,05"
248	Zakurzewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	227	1944 r.	N 53°34'08,15" E 18°47'58,93"
249	Zakurzewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	3162/4	1944 r.	N 53°34'06,26" E 18°47'33,52"
250	Zakurzewo		Schrony rozbudowy mobilizacyjnej twierdzy Grudziądz z 1944 r.: Ringstand 58c (Tobruk)	3162/4	1944 r.	N 53°34'09,88" E 18°47'27,69"